

הניתן למצוא במקרא צורת "קט(ו)ל" = "קטל"?

א. הופעת מלים ממשקל qutl במגילות ים המלח בכתובים שונים – קטול, קוטל, קוטול – נידונה בהרחבה ע"י פרופ' י' קוטשר במאמרו "לדיוקה של לשון מגילות ים המלח"¹, ובספרו "הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה ממגילות ים המלח"². פרופ' קוטשר נוטה להניח, כי שלוש הצורות משקפות ביצוע qotol (העולה אף מתעתיקי השבעים כאחד הביצועים למשקל qutl), הנרשם במגילות לעתים רחוקות בכתוב מלא דמלא, ועפ"י בכתוב מלא חלקי – פעם בציון וי"ו לתנועת o הראשונה, ופעם בציון וי"ו לתנועת o השנייה. יחד עם זאת, אין פרופ' קוטשר שולל את האפשרות, כי מאחורי כתיבים שונים אלו עומדים ביצועים שונים של המשקל: ביצוע qotol, הרגיל בעברית שבנוסח מסרני טבריה ועולה גם מן התעתיקים; ביצוע qotol, המשתקף מתעתיקי השבעים; וביצוע qotol, שהוא רגיל בארמית למשקל qutl. חולשתה של אפשרות זו נעוצה בהנחה, שאין תיעוד לצורה עברית של קטול תמורת קטל (= qutl). ב. נראה לי, כי יש מקום לבדוק מחדש הנחה זו, שכן ניתן אולי להצביע על עקבות של משקל קטול תמורת קטל, ואפשר שאף על דגמים ממשיים של משקל זה, שנתשמרו בנוסח מסרני טבריה.

ג. צורות מקראיות אחדות מלמדות, כי יש ו-qutl – "קט(ו)ל" תמורת "קטל". כאלה הן צורות "בִּאשׁ" (עמ' ד, י); "מֵאֵד"; "לָאֵם" (בר' כה, כג) – המכילות עיצור א', אך גם "שְׂכֹל" (יש' מז, ח); "סִבְף" (עפ"י תה' עד, ה); יר' ד, ז); "שָׁח(ו)ק" (תה' קכו, ב; איכה ג, יד ועוד) – ללא א'³.

ד. מספר צורות ריבוי מקראיות מאפשרות שחזור צורת יחיד במשקל קטול תמורת קטל.

1. נְהָת (ישע' נט, ט) – המאפשרת שחזור צורת *נְהָת(ו) – תמורת נְהָה, הבאה ברגיל במקרא.

1. לשונו כ"ב, עמ' 89–106, ולעניינו במיוחד פרק ג', פרשת משקל "קוטל", עמ' 106–99.

2. הוצאת מאגנס, ירושלים תשי"ט, במיוחד עמ' 50, 396–398.

3. ראה H. Bauer & P. Leander, *Historische Grammatik der hebräischen Sprache*, Hildesheim, 1965 (להלן: באור-ליאנדר), עמ' 460, 461, 580.

4. בקונקורדנציה של מאנדלקרן משוחזרת צורת "נְהָה", וכן אף במילון בן-יהודה, עמ' 3506.

יש להעיר, כי כאן מתקיימת תנועת u קצרה בהברה פתוחה בלתי מוטעמת. יהיה אשר יהיה ההסבר לתופעה, עובדה היא, כי על אף שאין תופעה זו רגילה, בכל-זאת איננה בבחינת "בל-יימצא". וזאת לא רק בצורות המכילות עיצור גרוני, כגון: "אָה־לִים"⁵ (בר' יג, ה), או "מָאדוּ"⁶ (מל"ב כג, כה), אלא אף בצורות ללא עיצור גרוני. כך למשל אתה מוצא גם במלה "בִּכְ(ו)ר" $*buk(u)r >$, המקיימת בנטיות u קצרה בהברה פתוחה בלתי מוטעמת, בחולם מלא או חסר: בִּכְ(ו)רִי; בִּכְרֶךְ; בִּכְ(ו)רִי; בִּכְ(ו)רֹת. (ושמא הרי"ש גרמה?). כיו"ב המצב בנטיות רוב שמות-התואר מטיפוס $*qatul$, דרך משל: "גָּד(ו)ל" $*gadul >$ ובנטיות: גָּד(ו)לִים; גָּד(ו)לָה.

2. בְּהִנּוּת⁸ (שופ' א, ו, ז) – המאפשרת שחזור צורת $*בְּה(ו)ן$ ⁹ תמורת "בְּהֶן", המשתקפת מצורת הנסמך "בְּהֶן", הבאה ברגיל במקרא.

אמנם זיקתה של $*בְּהֶן$ למשקל $qutl$ איננה מוכחת, באור-ליאנדר¹⁰ רואים את "בְּהֶן" ו"בְּהִנּוּת" כצורות-גזע שונות (*verschiedene Stammformen*). לדעתם $*בְּהֶן$ אינו אלא משקל $qutāl <$ קטול. הנחה זו נתמכת לדעתם ע"י האכדית $ubānu$ אך אין זו ראיה מכרעת, שהרי $ubānu$ ו- $buhān$ * צורות שונות הן. מאידך אין גם תמיכה ל- $qutl$ כמשקל-יסוד של "בְּהֶן" או $*בְּהֶן$. (ערבית: $بُهْلَم$ דיאל' $بُهْلَم$; חבשית $habīn$). תהיה ראשיתה של "בְּהֶן" אשר תהיה, מכל-מקום ניתן להניח, שהקשר בין "בְּהֶן" ו"בְּה(ו)ן" מתפתח מתוך אנלוגיה לאותם מקרים בהם $qutl <$ הן ל קטל והן ל קט(ו)ל, כמו "נִגְהֶה" – "נִגְהוּת". בשל כך יש לדוגמה זו מקום בדיונו.

3. תְּאֻמִּים (ברא' לח, כז) – וכיו"ב תְּאֻמִּי – (שיה"ש ד, ה) – המאפשרת שחזור צורת $*תְּאֻם$ ¹¹ תמורת $*תְּאֻם$, המשתקפת מצורת $*תְּאֻמִּי$ – (שיה"ש ז, ד).

דוגמה זו קשה יותר מקודמתה. שכן $*תְּאֻם$ = אכדית $tu'āmu$. באור-

5. ראה באור-ליאנדר עמ' 240, § 26t'.

6. ראה באור-ליאנדר עמ' 580, § 72f'.

7. ראה Koehler-Baumgartner, *Hebräisches und aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, dritte Auflage, Lieferung I, Leiden 1937 (להלן: קהלר-באומגרטנר, המילון החדש), עמ' 125. – ראה גם באור-ליאנדר עמ' 468, § 61z'.

8. ראה באור-ליאנדר, עמ' 235–236.

9. תודתי נתונה לפרופ' קוטשר, שהזכירני דוגמה זו והפנה את תשומת לבי לבעייתיה.

10. כך במילון בן-יהודה עמ' 469 (בנוסף על "בְּהֶן", עמ' 473).

11. באור-ליאנדר, עמ' 474, 581.

12. כך במילון בן-יהודה, עמ' 7635.

ליאנדר¹² סבורים, שצורת "תַּאֲמִי" נבנית מתוך אנלוגיה לצורות עם תנועה קצרה, היינו: qutl. ושוב נשאל: מה יכול להוליד אנלוגיה כזו, אם לא שצורות qutl מתפתחות בד בבד הן ל־קֶטֶל־ והן ל־קֶט(י)ל־. ועל־כן אפשר, שבצד צורה המתייחסת ל־קֶט(י)ל־ – "תַּאֲמִי" – שתהיה מיסודה אשר תהיה, תפתח מתוך אנלוגיה צורה המתייחסת ל־קֶטֶל־, היינו: "תַּאֲמִי".
ה. יתר על כן, מקרים "מוזרים" אחדים, הבאים במשקל קֶט(י)ל ממש, אפשר לפרשם בפשטות, אם נניח, שצורת קֶט(י)ל משמשת בהם תמורת קֶטֶל, הרגילה בדרכ־כ בנוסח מסרני טבריה.

1. "בלחי החמור חמור חמורותים בלחי החמור הכיתי אלף איש" (שופ' טו, טז). הפרשנים, רובם ככולם, נוטים לראות בשימוש הכפול, שנעשה כאן בתיבת "חמור", לשון נופל על לשון, היינו: משנה־הוראה. יש מהם הנוקקים לגרסה העולה מתרגום השבעים ומהולגטה: בלחי החמור חמור חמורותים, ובכך בא לידי "תיקון" העדר הפועל בצלע הראשונה. אך אין הכרח ב"תיקון" זה. הצלע הראשונה אפשר שתחסר פועל, כשמשמעותו עולה מן העניין, או מן הצלע השנייה, המקבילה. בין כך ובין כך ברורה זיקתו של הביטוי "חמור חמורותים" שבפסוקנו ל"יצברו אותם חמור חמור" (שם' ח, י)¹³. כך עולה מהפירושים הבאים:

תרגום "יונתן": "בלועא דחמרא רמיתונן דגורין...".

רש"י: "חמור חמורותים – בלחי החמור לצבור צברים רבים"

רלב"ג: "ואמר שמשון בלחי החמור החרשתי צבור וצבורין מהרוגים. ואמר

חמור חמורותים לזווג שם עם חמור על צד הצחות".

מצודת דוד: "בלחי של חמור עשיתי חמרים, והוא לשון הנופל על לשון."

מצודת ציון: "חמור חמורותים – צבור וצבורים כמו חמרים חמרים."

רד"ק: "צבור וצבורים, כמו חמר חמרים, והם שלשה משקלים בזה הענין:

חמור משקל אחד – בשקל שאור יאור; וחומר מן חומרים משקל אחר – בשקל

קדש חדש; וחמורותים מן חמורה משקל אחר – משקל דבורה חגורה."

גם ראב"ע בפירושו ל"חמרים חמרים" (שם' ח, י) מציין: "כמו חמור חמורותים."

ובפירושו לשמות כב, ה מובא פסוקנו כדוגמה ליזאת הדרך צחות בלשון הקדש

לאמר מלה שוה והיא משני טעמים. כמו: בלחי החמור חמור חמורותים."

וכי"ב דבריו בספרו "שפה ברורה"¹⁴: "ודרך צחות בלשה־ק, וכמוהו [כמו

12. באואר־ליאנדר, עמ' 535.

13. שימוש בתיבה "חמרים" להוראת "פגרים מתים" בא גם באוגריתית, בעלילת בעל

*1, א' שורה 19. בערך hmr ב־Ugaritic Glossary (בספרו של G.R. Driver, Canaanite

Myths and Legends, 1956) עמ' 139, מוסבר השימוש האוגריתי בזיקה אל "חמר" העברית.

14. שפה ברורה, ראב"ע, נדפס בפירודא בשנת ה'תקצ"ט וצולם מחדש בירושלים

תשכ"ט, דף ל"ט עמ' א'.

"עירים" בשופ' י, ד] בלחי החמור חמור חמורתים, כי השני מגזרת ויצברו אותם חמרים".

גם ר' יונה בן ג'נאח ב"ספר השורשים" גזור את "חמור חמורתים" מלשון חֲמָר. לאחר שהוא מציין מספר דוגמות לשימוש במלה חֲמָר, הוא מוסיף¹⁵: "חמרים חמרים פרושו צבורין, וכמוהו חמור חמורתים. ואפשר שיהיה חמור לחם כמו זה". הכתוב הנרמז כאן בסוף דבריו הוא: "ויקח ישי חֲמֹר לחם ונאד יין...". (שמ"א טז, כ). ואמנם אף כאן "חמור לחם" ביטוי תמוה הוא, וניסו לישבו בדרכים שונות, ביניהן זו של ריב"ג. אף רד"ק בפירושו לפסוק מציין (לאחר שפירש "חמור טעון לחם"): "וי"מ חומר צבור כמו מן חמורתים, חמרים חמרים". בהמשך דברי ריב"ג שם, מרמז הוא לאפשרות שגם "ראש חמור" (מל"ב ו, כה) הוא כמו "מעשר החמר" (יח' מה, יא), דהיינו: חֲמֹר = חֲמָר.

אם אמנם נקבל את הפירוש חֲמֹר = חֲמָר ולו אף לאחד המקראות, שהוזכרו כאן, נמצאנו מסכימים, שמשקל קְטוּל = קְטַל לפנינו.

אשר לכתיב המלא "חמור", שיש בו לכאורה כדי לערער את האפשרות של תנועת u קצרה מיסודה, יש להעיר, כי בשופ' טו, טז אפשר לתלות את הדבר בהשפעת תיבת "חמור" הראשונה. כלומר: השימוש בלשון נופל על לשון הוא שגרם. אך אפשר שיש כאן, כמו גם בדוגמות האחרות של "חמור" שהבאנו, דוגמות למקרים של u קצרה בחולם מלא, כדרך שאתה מוצא למשל פעמים רבות "בְּכֹר" ליד "בְּכָר" *buk(u)r > (ראה דברינו לעיל ד' 1); ו-3 פעמים "צֹעֵר" (בר' יט, כב, ל x 2) ליד מספר פעמים "צָעַר". ובמגילת ישעיהו טו, ה אתה מוצא כתיב "צעור". שם מקום זה שייך למשקל quṭl, כפי שניתן ללמוד מהזכרתו באגרות עמרנא בצורת Zuxra¹⁶, אמור מעתה: הכתיב המלא "חֲמֹר", אפשר שמאחוריו תנועת u קצרה.

2. "אל-תבט אל-מראהו ואל-גְּבַהּ קומתו" (שמ"א טז, ז).

על אף נדירות הצורה "גְּבַהּ", הבאה כאן כשם-תואר נסמך¹⁷, ניתן לקיים את הנוסחה כצורתה¹⁸. בכ"ז הציגו לגרוס כאן שם-עצם נסמך גְּבַהּ, אם כפירוש

15. ספר השורשים, ר' יונה בן ג'נאח, בתרגומו של ר' יהודה בן תיבון, ה"ל בנימין

ואב באכער, ברלין תרנ"ו, עמ' 160.

16. ראה קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו, עמ' 50-51.

17. בניקוד העליון נמצא "גבה", היינו: שם-עצם נסמך. ראה P. Kahle, *Masoreten*

des Ostens, p. 198.

18. ראה *Gesenius' Hebrew Grammar*, § 132c. (p. 428). – פרופ' ח' רבין ב"תחביר

לשון המקרא" (רשימות לפי הרצאותיו, מפעל השכפול תשכ"ג), עמ' 7, מציין, כי "שם-תואר יכול להופיע גם כשם-פועל. שם' טו, טז בגדל זרועך ידמו כאבן; שמ"א טו, ז אל-תבט אל-מראהו ואל גְּבַהּ קומתו". – בדומה לזה גם אצל C. Brockelmann, *Hebr. Syntax*,

ואם כתיקון. ואלה דברי ר' יונה בן ג'נאח ב־ספר השורשים¹⁹: "...וכבר שמשו [במקור] במקום השם, כי גם המקור שם. אמרו ואל גבוה קומתו. אבל השם: הלא אלוה גִּבָּה שמים²⁰; וגִּבָּה להם²¹; והשעור אם כן ואל גובה קומתו".

קיטל-קאהלה²² מציעים "תיקון" לגרסה: גִּבָּה (תחת גִּבָּה).
אף כאן אין צורך ב־תיקונים, שכן הקושי שהולידם מסולק ע"י ההנחה, שמשקל קִטַּל משמש כאן תמורת קִטַּל השכיח. אמור מעתה: גִּבָּה קומתו = גִּבָּה קומתו.

3. ושם כך יש להבין גם את "בְּגִדֵּל זרועך ידמו כאבן" (שם' טו, טז).
אף כאן מציעים קיטל-קאהלה לגרוס "כְּגִדֵּל זרועך"²³. לשיטתנו אין כל צורך בשינוי הגרסה, שכן בְּגִדֵּל = בְּגִדֵּל.

ו. מסרני טבריה שימרו אפוא בהקפדה שני ביצועים של משקל qutl. האחד שכח – קִטַּל, והשני נדיר – קִטַּל (י) ל. נדירותו של השני גרמה לו שלא יובחן וייחשב לתמוה, למזור ולמצריך "תיקונים". שכיחותן של צורות קטול בלשון העברית של מגילות ים המלח אפשרה לנו ליתן דעתנו על קיומו של ביצוע כזה גם בלשון המקרא²⁴.

Neukirchen, 1956 § 15 a (p. 12) המציין, כי במקום שמות מופשטים אפשר שיבואו שמות-תואר. הוא מביא את "גִּבָּה קומתו" ואת "בְּגִדֵּל זרועך" (דוגמה 3 להלן) כדוגמות יחידות. – בעקבותיו מובא גם במילון החדש של Koehler-Baumgartner הצירוף "גִּבָּה קומתו" בערך גִּבָּה ולא בערך גִּבָּה או גִּבָּה.

19. ראה הע' 15 לעיל. עמ' 83 שם.

20. איוב כב, יב.

21. יח' א, יח.

22. R. Kittel-P. Kahle, *Biblia Hebraica* (1961).

23. עפ"י תהלים עט, יא. על כחוב זה מסתמכים גם Koehler - Baumgartner במילון החדש, בהביאם את הצירוף "בגדל זרועך" בערך "גִּדֵּל", כנסמך, ולא בערך "גִּדֵּל". זאת שלא כדרכם בצירוף "גִּבָּה קומתו". ראה הערה 18 לעיל.

24. ומאידך גיסא קיומו של ביצוע קִטַּל (י) ל בלשון המקרא, מחזק את האפשרות, שכתבי קטול – קוטל – קוטול במגילות משקפים שלושה ביצועים.